

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY MEZONLARI VA KRITERIAL BAHOLASH TIZIMI

Ergasheva Sarvinoz,

Namangan davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

https://t.me/Ergasheva_2708

Ilmiy maslahatchi: Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244538>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilar bilimini baholashning zamonaviy mezonlari va kriterial baholash tizimining o‘ziga xos xususiyatlari, ahamiyati hamda amaliyotga tatbiq etish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi an‘anaviy baholashdan kriterial baholashga o‘tishning pedagogik-psixologik jihatlarini o‘rganishdan iborat. Maqolada davlat ta‘lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlari, xususan, Prezident farmonlari va Qonun hujjatlarida belgilangan vazifalar tahlil qilinadi. Metodologik asos sifatida pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil va ilg‘or pedagogik tajribalarni umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, aniq mezonlarga asoslangan baholash o‘quvchilarning mustaqil baholash ko‘nikmasini shakllantiradi, ta‘lim sifatini oshiradi va o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: baholash, kriterial baholash, boshlang‘ich ta‘lim, zamonaviy mezonlar, formativ baholash, ta‘lim sifati, Prezident farmoni, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun, motivatsiya.

Kirish

Bugungi kunda O‘zbekiston ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar o‘quv jarayonining barcha bosqichlarini, xususan, bilimlarni baholash tizimini ham zamonaviy talablar asosida qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Boshlang‘ich ta‘lim – o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi va bilim olishga bo‘lgan qiziqishining poydevori qo‘yiladigan eng muhim bosqichdir. Mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatining ustuvorligi qonun hujjatlarida o‘z ifodasini topgan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da: “Ta‘lim oluvchilarning bilimini baholashning zamonaviy usullarini joriy etish, xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, PIRLS) talablariga mos keladigan kriterial baholash tizimini yaratish” [1] vazifasi belgilangan. Bu esa boshlang‘ich sinflardan boshlab baholashning yangi mezonlariga o‘tish zaruratini ko‘rsatadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunining 11-moddasida: “Ta‘lim oluvchilarning bilimini baholash ta‘lim standartlari va o‘quv rejalariga muvofiq, shuningdek, xalqaro baholash dasturlari talablarini inobatga olgan holda amalga oshiriladi” [2], deb qat‘iy belgilab qo‘yilgan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta‘lim sohasidagi islohotlar yuzasidan o‘tkazilgan yig‘ilishlarda, xususan, 2023-yil 23-avgustdagi videoselektor yig‘ilishida baholash tizimi haqida shunday fikr bildirgan: “Endi farzandlarimizning bilimini baholashda ularning yodlab olganini emas, balki mustaqil fikrlashini, olgan bilimlarini amalda qo‘llay olishini baholashimiz zarur”

[3]. Bu fikr kriterial baholash tizimining asosiy mohiyatini – o‘quvchining real kompetensiyalarini o‘lchashni to‘liq ifodalaydi.

Asosiy qism

Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilar bilimini baholashning zamonaviy mezonlari davlat ta‘lim standartlarida belgilangan o‘quv natijalariga to‘liq mos kelishi lozim. Kriterial baholash tizimining eng muhim tamoyillaridan biri – o‘quvchilarga baholash mezonlarini oldindan tushuntirish va ularni o‘zini mustaqil baholashga o‘rgatishdir. Bu borada xalqaro miqyosda o‘tkazilgan yirik tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, “aniq mezonlar asosida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish ularning o‘quv jarayonini mustaqil boshqarish qobiliyatini va o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini sezilarli darajada oshiradi” [4; 74].

Boshlang‘ich ta‘lim nuqtayi nazaridan olib qaranganda, bu jarayon o‘quvchining shunchaki baho olish uchun emas, balki bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishiga xizmat qiladi. O‘qituvchi tomonidan taqdim etilgan baholash mezonlari (rubrikalar) asosida o‘quvchi o‘z ishidagi xatolarni mustaqil topa olsa, bu uning ichki motivatsiyasini oshiradi va ta‘lim sifatini yaxshilaydi. Demak, kriterial baholash tizimi boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltiruvchi samarali pedagogik vositadir.

Kriterial baholash tizimining asosiy mohiyati shundan iboratki, bunda o‘quvchi boshqa o‘quvchilar bilan emas, balki oldindan belgilangan aniq mezonlar (standartlar) bilan qiyoslanadi. Bu esa har bir o‘quvchining o‘z salohiyatini obyektiv baholash imkonini beradi.

Zamonaviy ta‘limda baholash mezonlari an‘anaviy nazorat funksiyasidan voz kechib, o‘quv jarayonini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy baholash mezonlari o‘quvchilarga o‘z bilimlarini qanday oshirish mumkinligini ko‘rsatuvchi yo‘l xaritasi bo‘lib xizmat qiladi [5, 6]. Xususan, Sadler ta‘kidlaganidek, “kriterial baholashning asosiy sharti – o‘quvchilarga baholash mezonlari oldindan ma‘lum qilinishi va ular o‘z ishlarini shu mezonlar asosida mustaqil baholay olishi kerak” [7]. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mas‘uliyat va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

1-jadval. An‘anaviy va kriterial baholashning qiyosiy tahlili

	An‘anaviy baholash	
	<i>O‘quvchilarni saralash, nazorat qilish</i>	<i>O‘quv jarayonini yaxshilash, rivojlantirish</i>
<i>O‘lchov birligi</i>		
	<i>Boshqa o‘quvchilar bilan</i>	
	<i>Baho qo‘yish bilan cheklanadi</i>	<i>Aniq yo‘naltiruvchi izoh beriladi</i>
<i>O‘quvchi roli</i>		<i>Faol (o‘zini baholaydi)</i>
		<i>O‘rganish imkoniyati</i>

Kriterial baholash tizimi o‘z ichiga formativ (o‘quv jarayonida bilim olish uchun baholash) va summativ (ma‘lum bosqich yakunida bilimni baholash) turlarini oladi. Boshlang‘ich sinflarda formativ baholash o‘ta muhim bo‘lib, u o‘qituvchiga dars jarayonida o‘quvchilarning qayerda xatoga yo‘l qo‘yayotganini aniqlash va darhol yordam berish imkonini beradi.

2-jadval. Boshlang‘ich ta‘limda baholash turlari va ularning xususiyatlari

	O‘tkazilish vaqti		
	<i>O‘quv yili boshida</i>		<i>Boshlang‘ich ma‘lumot</i>
		<i>O‘quv jarayonini kuzatish, yordam berish</i>	<i>Og‘zaki/yoza fikr-mulohaza</i>
		<i>O‘zlashtirish darajasini</i>	
<i>O‘z-o‘zini baholash</i>			<i>O‘zini o‘zi baholash varag‘i</i>

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning og‘zaki nutqini baholash uchun quyidagi mezonlar qo‘llaniladi.

3-jadval. Og‘zaki nutqni baholash rubrikasi (1–4-sinlar uchun)

		2 ball (O‘rta)	
	<i>So‘zlarni to‘g‘ri, aniq talaffuz qiladi</i>	<i>Ayrim so‘zlarda xatolik bor</i>	<i>Ko‘p so‘zlarni noto‘g‘ri talaffuz qiladi</i>
	<i>Fikrini to‘liq, izchil ifodalaydi</i>		
<i>So‘z boyligi</i>		<i>Cheklangan so‘zlar bilan ifodalaydi</i>	<i>Juda kam so‘z ishlatadi</i>
<i>Grammatik to‘g‘rilik</i>	<i>Gaplarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzadi</i>		<i>Ko‘p grammatik xatolar qiladi</i>
	<i>Ravon, to‘xtamasdan</i>	<i>Ba‘zi joylarda to‘xtab qoladi</i>	<i>Tez-tez to‘xtab, qiynaladi</i>

Jami: 12–15 ball — “A‘lo”; 8–11 ball — “Yaxshi”; 5–7 ball — “Qoniqarli”.

Ona tili darslarida yoza ishlarni (diktant, incho, bayon) baholash uchun quyidagi mezonlar qo‘llaniladi.

4-jadval. Yoza ishlarni baholash rubrikasi (3–4-sinlar)

	<i>Xatosiz yoki 1–2 xato</i>	<i>3–5 xato</i>	<i>6 va undan ko‘p xato</i>
	<i>To‘g‘ri qo‘llaydi</i>		<i>Ko‘p xatolar</i>
<i>Mazmun to‘liqligi</i>	<i>Mavzuni to‘liq yoritadi</i>		
<i>Qo‘lyozma</i>		<i>O‘qish mumkin</i>	<i>O‘qish qiyin</i>

Jami: 12–15 ball — “A‘lo”; 8–11 ball — “Yaxshi”; 5–7 ball — “Qoniqarli”.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga o‘z-o‘zini baholashni o‘rgatish kriterial baholashning muhim qismidir. Quyida 3-sinf o‘quvchisi uchun namunaviy o‘z-o‘zini baholash varaqasi keltirilgan.

5-jadval. O‘quvchi uchun o‘z-o‘zini baholash varaqasi

			Yo‘q
	☐	☐	☐
<i>O‘qish mezonlariga rioya qildimmi?</i>	☐	☐	☐
	☐	☐	☐
<i>O‘rtog‘imga yordam bera oldimmi?</i>	☐	☐	☐

	☐	☐	☐
--	--------------------------	--------------------------	--------------------------

Ushbu varaqa o‘quvchiga o‘z bilimini mustaqil baholashga, o‘qituvchiga esa har bir o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini tez aniqlashga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda kriterial baholash tizimini joriy etish ta‘lim sifatini oshirishning samarali yo‘llaridan biridir. U o‘quvchilarni stressdan xalos qiladi, ularning ichki motivatsiyasini oshiradi va o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltiradi. Davlatimiz rahbarining farmonlari va Qonun hujjatlarida belgilangan ustuvor vazifalar ushbu tizimni joriy etishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kriterial baholash bo‘yicha uzluksiz malaka oshirish kurslari bilan qamrab olish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. “Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 23-avgustdagi ta‘lim sohasidagi videoselektor yig‘ilishidagi ma‘ruzasi. – “Xalq so‘zi” gazetasi, 2023-yil 24-avgust.
4. Panadero, E., Jonsson, A. & Botella, J. (2017). Effects of self-assessment on self-regulated learning and self-efficacy: Four meta-analyses. Educational Research Review, 22(1), 74–98. Elsevier Ltd. Retrieved September 16, 2026 from <https://www.learntechlib.org/p/204417/>.
5. Wiliam, D. What is assessment for learning? [Text] / D. Wiliam // Studies in Educational Evaluation. – 2011. – Vol. 37, Issue 1. – P. 3–14. – DOI: 10.1016/j.stueduc.2011.03.001. <https://doi.org/10.1016/J.STUEDUC.2011.03.001>
6. Black, P. Developing the theory of formative assessment [Text] / P. Black, D. Wiliam // Educational Assessment, Evaluation and Accountability. – 2009. – Vol. 21, Issue 1. – P. 5–31. – DOI: 10.1007/s11092-008-9068-5. https://www.researchgate.net/publication/225590759_Developing_the_theory_of_formative_assessment
7. Sadler, D. R. Interpretations of criteria-based assessment and grading in higher education [Text] / D. R. Sadler // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 2005. – Vol. 30, Issue 2. – P. 175–194. – DOI: 10.1080/0260293042000264262. https://www.researchgate.net/publication/29455969_Interpretations_of_criteria-based_assessment_and_grading_in_higher_education